

економічного характеру; організаційні упущення, недостатній контроль; недоліки в правовому регулюванні; недоліки в правовому вихованні [4, с. 8]. Назване відноситься й до порушення прав природокористувачів. До факторів, що сприяють порушенням прав природокористування можна віднести, насамперед, соціально-економічні, організаційно-управлінські та юридично-нігілістичні, в основі яких лежить зневажливе ставлення до правових норм, викликане вадами освітньо-виховного процесу.

Висновок. Запобігання правопорушень є важливим чинником забезпечення сталості природокористування, що полягає у здійсненні комплексу заходів, спрямованих на безперешкодність реалізації природокористувачами цільового та раціонального використання окремих природних об'єктів, що використовуються ними на законних підставах.

До основних завдань органів поліції як суб'єктів захисту прав природокористувачів можна віднести зокрема:

- вчинення профілактичної роботи щодо можливих правопорушень, а також попередження протиправних посягань на природні ресурси, що знаходяться у користуванні на законних підставах;
- своєчасне реагування на інформацію про скоєне правопорушення, що порушує права природокористувачів;
- захист прав та законних інтересів природокористувачів під час реалізації своєї правозастосовної діяльності;
- вчинення дій, спрямованих на мінімізацію та/або відшкодування шкоди, заподіяної природним ресурсам протиправною поведінкою тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
2. Чернецький О. Л. Правове регулювання адміністративної відповідальності неповнолітніх в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2007. 205 с.
3. Кодекс про адміністративні правопорушення : закон УРСР від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Дод. до № 50. Ст. 1122.
4. Андреева О. Б. Діяльність ОВС по профілактиці правопорушень в сучасних умовах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 1999. 17 с.

Одержано 26.03.2019

УДК 342.7

ВОЛОДИМИР ЄВГЕНІЙОВИЧ КИРИЧЕНКО,

доктор юридичних наук, професор,

*професор кафедри загальноправових дисциплін факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ;*

 <https://orcid.org/0000-0002-5497-907X>

ПРАВО НА СПРОТИВ ПРИГНІЧЕННЮ (JUS RESISTENDI) В КОНТЕКСТІ ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

Розпад Радянського Союзу, набуття Україною незалежності, призвели до революційних змін в українському суспільстві. Суттєвої трансформації зазнали морально-правові цінності, помітною є й динаміка суспільної правосвідомості, що тягне за собою зміну парадигм теоретико-правової науки щодо правоохоронної діяльності її цілепокладання, пріоритетів, способів організації. Зміна державницьких основ не може не відбитися й на самому характері правоохоронної діяльності, включно з функціонуванням органів внутрішніх справ. Особливо гостро це відчувається в країні, яка знаходиться у стані транзиції, в умовах неусталеної інституціональності, постійного пошуку оптимальної форми правління, тощо. А відтак конче актуальним постає завдання нового осмислення та розробки концептуальних основ цієї діяльності. В історії правової думки поліцейстика формувалася поступово поруч з становленням поліції, як інституту державної влади. І сьогодні у вітчизняній теоретико-правовій проблематиці питання щодо місця та ролі поліції стосовно держави та громадянського суспільства посідають не останнє місце. Особливо в контексті тих «змін», що сталися у 2014 р.

Протидія владі, право на спротив пригніченню (*jus resistendi*) протягом всієї історії державності приваблювали філософів права своєю парадоксальністю. Бо «право сили», що лежить в основі революції, є протиправним за своєю природою, хоча і має правову складову, особливо, що стосується наслідків спротиву. Ця суперечливість передусім породжує низку методологічних проблем при дослідженні, особливо на загальнофілософському рівні, бо право на спротив пригніченню від початку позиціонувалось як природно-правове, проте з часом воно опинилося і в арсеналі позитивізму.

Сьогодні, вже після реформування міліції в поліцію, поряд з проведенням, так званих, люстраційних заходів, залишається майже без відповіді питання, а як повинна поводитись новостворена поліція, щоб, з одного боку, забезпечувати громадський порядок, а з іншого, – не порушувати права громадян на мирне зібрання. Що робити поліціантам, з огляду на досвід «майдану», коли певна група людей починає протидіяти владі, реалізуючи своє природне право на спротив пригніченню.

Загальна декларація прав людини (1948 р.), у своїй преамбулі, веде мову про те, що права людини повинні охоронятися владою закону з метою забезпечення того, щоб людина не була змушена вдаватися, в якості останнього засобу, до повстання проти тиранії та пригнічення. Сучасні демократичні країни, в своїх конституціях, зазвичай уникають норм щодо супротиву узурпації влади та її зловживанню. Але є й виключення, їх приблизно біля двадцяти, така норма присутня в Конституції Франції (1958 р.), яка підтвердила право, закріплене, у свій час, в Декларації прав людини та громадянина (1789 р.). Також Основний закон ФРН (1949 р.) констатує, що республіка є демократичною і соціальною федеративною державою і будь-кому, хто спробує усунути цей устрій всі німці мають право чинити супротив, якщо не можна використати інші засоби. Конституція Португалії 1976 р. надає право кожному застосовувати силу для відсічі будь-якій агресії, якщо неможливо звернутися до представників влади. Конституція Естонії як і Конституція Литви (1992 р.) надають право народів та кожному громадянину чинити супротив будь-кому, хто насильницьким шляхом посягає на незалежність, територіальну цілісність, конституційний устрій Литовської держави.

Відсутність подібної норми в основному законі держави, або, в разі її наявності, та обережність, з якою вона сформульована, пояснюється тим, що право на супротив достатньо важко, юридичними засобами, відмежувати від спроб екстремістів захопити владу в державі насильницьким шляхом. Ця ж проблема стоїть на заваді закріплення механізму реалізації зазначеного права. Хоча спроби такі в конституційному праві мали місце, власне в той час, коли намагались право на повстання втілити в площину позитивного права. І перша належить Великій хартії вольностей 1215 р. (лат. *Magna Charta Libertatum*). При чому йдеться не лише про закріплення права як такого, а й про фіксацію алгоритму його реалізації, на що сьогодні законодавець не наважується.

Отже за вісім століть, правова думка, та й практика, не змогли право на спротив пригніченню ввести в тканину позитивної правової матерії. Його й зараз сприймають як природно-правовий феномен та ситуативно застосовують швидше для того щоб провести легітимізацію тих дій та змін, що сталися після його використання. Більше ніж за два століття *jus resistendi* не було використано в тих країнах, де про нього йдеться в конституційних актах, а саме США, Франція, Німеччина та Литва. Навіть якщо подивитись, як згадується право на повстання у Декларації незалежності США (1776 р.), то видно, що підписанти скоріше виправдовуються, перераховуючи велику кількість причин, які змусили колонії стати на шлях сепаратизму та чинити опір англійській короні, насамкінець оголосивши про свій суверенітет. Постала потреба в легітимізації, спочатку силового супротиву законній владі, а потім і остаточному відокремленню. Утім новостворена держава, у подальшій своїй історії, ніколи не дозволяла бунтувати власному населенню, бо якщо б так сталося, то мову вели б вже не про США, а про якусь іншу державу, нехай навіть в старих кордонах. А спроби мали місце, і громадянська війна, і інші повстання, кожна з яких була подавлена досить жорстко.

Досвід Великої Британії є найбільш показовим щодо застосування права на супротив тиранії. Англійська революція середини XVII ст. була жорстокою та кровавою, такою, що привела до двох громадянських війн, які закінчились перемогою парламенту. Задля розгляду злочинів Карла Стюарта було створено Верховний суд справедливості, який визнав короля винним у спробі встановити тиранічну владу, у скасуванні прав і вольностей народу, державній зраді, кровопролитті та приговорив його до смертної кари. Яков II був також звинувачений в тиранії, втім йому вдалося втекти до Франції й тим самим уникнути покарання. Проте наступні три

століття не були спокійними, жахливі умови існування пересічних англіїців, приводили до постійних бунтів, навіть проста спроба перелічити їх займе багато паперу. Утім, в цих випадках, можновладці вже не звертали уваги на природне право народу, з показовою жорстокістю бунтівники приводились до покори. І це не є історією, англіїські бунти не припинилися навіть в умовах європейського благополуччя 70–90-х рр. минулого століття. У серпні 2011 р. масові заворушення розпочалися в Тоттенхемі – північному районі Лондона і вже за кілька днів заворушення вийшли за межі британської столиці та поширилися на Бірмінгем, Ліверпуль, Манчестер та Брістоль. Реакція поліції, хоча у наслідок її скорочення відчувалась нестача особового складу, не забарилася, заарештованих було стільки, що лондонських місць утримання не вистачало і доводилось затриманих вивозити за місто. Всі винні були притягнуті до відповідальності. Не все світове співтовариство було в захваті від рішучих дій уряду й, зокрема, Терези Мей, яка на той час очолювала МВС.

Отже застосування права на супротив пригніченню є достатньо неоднозначним. На практиці, мова частіше йде про реалізацію права на зібрання. Авраам Лінкольн, у свій час, назвав право на мирне зібрання конституційною заміною революції. Бо власне реалізація цього права інколи призводить до того, що масове мирне зібрання перестає бути мирним. Спеціальне законодавство, що унормовує проведення масових заходів є в багатьох країнах світу. За великим рахунком різниця міститься в тому, а чи треба для проведення акції питати дозвіл у влади, чи достатньо поінформувати її у відповідний спосіб.

Щодо поліції, то європейські стандарти її поведінки містяться у двох документах ООН, це – Кодекс поведінки посадових осіб у підтриманні правопорядку (1979 р.) та Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами по підтриманню правопорядку (1985 р.). Також унікальним джерелом європейської міжнародно-правової доктрини, що ґрунтується на національному досвіді держав регіону, нормах міжнародних угод та прецедентній практиці ЄСПЛ є Керівні принципи зі свободи мирних зібрань (2007 р.), розроблені групою експертів у сфері свободи мирних зібрань Бюро демократизації і прав людини ОБСЄ у взаємодії з Венеціанською комісією, та прийняті Організацією з безпеки та співробітництва в Європі. За своїм правовим статусом всі ці акти є рекомендаційними і потребують подальшої імплементації в національному законодавстві.

Нажаль сьогодні, після останнього Майдану, попри певну законотворчу ініціативність та існуючу нагальну потребу, змін у чинному законодавстві так і не відбулось. Як звертав увагу українців їх перший президент – точка сидіння визначає точку зору. Саме цим можна пояснити намір Президента П. О. Порошенка, озвучений їм на нараді у м. Львові в липні 2015 р., заборонити використання масок, балаклав та інших засобів приховування обличчя на мирних зібраннях. Хоча ще в січні 2014 р. така пропозиція отримала ярлик «диктаторських законів».

Зовсім іншою була реакція британського прем'єр-міністра, після акцій протесту 2011 р., що прокотилися туманним Альбіоном, коли п'ять людей загинули, а дві тисячі було заарештовано. Д. Камерон пообіцяв переглянути політику уряду щодо масових заворушень в бік її посилення, запровадивши в практику американській досвід, так званої, «нульової терпимості» (zero tolerance) до порушників громадського порядку. Навіть за незначні правопорушення, повинно наставати суворе невідворотнє покарання. А робота поліції повинна передбачати цілий комплекс заходів, що ґрунтуються на криміналістичній «теорії розбитих вікон», яку було сформульовано у 1982 р. Дж. Уілсоном та Дж. Келлінгом, відповідно до якої порушення порядку розповсюджується як епідемія і будь-які порушення встановленого порядку, провокують суспільство забути про правила. І це не популістські заяви прем'єра, до чотирьох років ув'язнення англійський суд засудив двох мешканців графства Чешир, за заклики до масових протестів у соціальній мережі.

Тому можна констатувати, що сучасний стан справ в Україні зі свободою зібрань, зберігає старі проблеми. В народі постійно зростає незадоволення чинною владою, а відтак залишається потреба виплеснути обурення та невдоволення на мирних зібраннях, а в умовах сучасної парамілітаризації суспільства, то може й немирних. Але, якщо унормування в Конституції України та чинному законодавстві права народу на свободу зібрань присутнє, то що стосується поліції, її дій залишаються не алгоритмізованими, при прийнятті рішення доводиться покладатися лише на загальні принципи.

Одержано 26.03.2019